

СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ У СВІТЛІ МОВОЗНАВЧИХ
І ЛІНГВОМЕТОДИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ ПРОФЕСОРА
ІВАНА ЧЕРЕДНИЧЕНКА

Олена КУЛЬБАБСЬКА,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
o.kulbabska@chnu.edu.ua

COMPLEX SENTENCE IN THE LIGHT OF LINGUISTIC
AND METHODOLOGICAL CONCEPTS OF PROFESSOR
IVAN CHEREDNYCHENKO

Olena KULBABSKA,

Yury Fedkovich Chernivtsi National University,
Researcher ID: C-2286-2017;
ORCID 0000-0002-1858-9269

Kulbabska Olena. Complex Sentence in the Light of Linguistic and Methodological Concepts of Professor Ivan Cherednychenko.

Aim of investigation. The article is devoted to the relevant issue of domestic science – to bring back into active use the works of those Ukrainian linguists who aimed to identify the specific features of the Ukrainian language at the lexical and phraseological levels, in the fields of phonetics and grammar, and in the focus of linguistic stylistics. In this aspect, the attention is focused on the figure of Professor Ivan Hryhorovych Cherednychenko – a well-known syntactician, dialectologist, stylist, and linguodidactician. Emphasis is placed on the importance of establishing the significance of his scientific heritage as a distinct milestone in the history of Ukrainian linguistic science. The purpose of this scientific study is to determine the main facets of the scientific and methodological activities of the outstanding scientist, the founder of the syntactic school of Chernivtsi University. **Novelty.** For the first time, the specificity of a complex sentence in the syntactic concept of I. Cherednychenko was analyzed. The **research methodology** is based on general scientific methods of analysis and synthesis, as well as on specific linguistic methods – descriptive with techniques of classification and generalization of linguistic facts, logical comparison. The **conclusions** state: I. Cherednychenko is an undisputed authority in the field of scientific syntax, having demonstrated his expertise since his doctoral dissertation. His methods and approaches to analyzing the syntactic structure of the Ukrainian language teach adherence to the principle of evidence in expressing one's thoughts, attention to logic in making observations and formulating conclusions, and constant monitoring of the style of presentation to ensure the text is understandable to the interested reader. The theoretical postulates of Ivan Cherednychenko regarding the features of complex sentences are still referenced by contemporary syntacticians such as I. Vykhovanets, A. Halas, K. Herman, N. Huivaniuk, I. Zavalnyuk, N. Ivanytska, S. Yermolenko, A. Zagnitko, O. Kulbabska, M. Skab, R. Khrystianinova, and others. The syntactic works on the specificity of complex sentences have rightfully entered the fund of the best achievements of philological science, demonstrating the genesis of the formation of the syntactic system of the Ukrainian language on a national basis.

Key words: *historiography, linguopersonology, Ivan Cherednychenko, higher education institution, syntax, syntactic school of Chernivtsi University, secondary education institution, modern concepts, teaching grammar, scientific and methodological activity.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Реалії сьогодення актуалізували необхідність показати молодим дослідникам обрії сучасної україністики в проекції на ключові ідеї та праці тих учених, які наприкінці XIX ст. і впродовж XX ст. започаткували наукові школи, об'єднали в силовому полі творчого пошуку однодумців і послідовників. Результати історіографічних досліджень переконують, що основна риса Науковця і Вчителя – його щедрість на дарування ідей у різних галузях науки. Окрім того, ефективні організатори науки, яким властива доброзичливість, розуміння та психологічно правильна оцінка людей, уміють навчати своїх учнів прискіпливо працювати з першоджерелами й дотримуватися принципів академічної доброчесності, починати з легшого, удоступнюючи складні теоретичні твердження. Утім, партнерська взаємодія Учитель – Учень створює дзеркальний ефект: «Учні спонукають залишатися молодим» (Е. Резерфорд), бо вони не дають учителю відставати від життя, заперечувати нове, що

зароджується в науці, як це трапляється з учителями-одинаками без учнів.

Усі зазначені вище ознаки-маркери притаманні фундатору синтаксичної наукової школи в Чернівецькому університеті доктору філологічних наук, професорові, завідувачу кафедри української мови (1955–1963 рр.) Іванові Григоровичу Чередниченку, ідеї якого розвинули численні учні та послідовники – Іларіон Слинко, Костянтин Герман, Михайло Вихристюк, Ніна Гуїванюк, Марія Кобилянська, Мар'ян Скаб, Надія Бабич, Олена Кульбабська, Раїса Христіанінова, Степан Перепелиця та ін. На часі – заповнити «білі плями» в біографії мовознавця, установити його роль у розпрацьованні теорії складного речення, вирішенні кола проблемних питань української лінгвостилістики й діалектології, повернути до наукового обігу плідні ідеї науковця в галузі римословникарства та лінгводидактики. Загалом важливо окреслити внесок Івана Чередниченка у розвиток української мови – «осердя україноцентризму, хребта українськості» (за П. Гриценком).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти мовознавчої діяльності проф. Чередниченка перебували в центрі наукових зацікавлень чернівецьких дослідників, авторів ювілейних статей М. Станівського, К. Германа, Н. Гуйванюк, О. Кульбаської, а також науковців Ніжинського (Г. Самойленко, А. Кайдаш) та Ужгородського (А. Галас) університетів. Короткі відомості про життєвий і творчий шлях Івана Григоровича містять словникові статті до академічного видання «Українська мова: Енциклопедія» (Київ, 2004)¹ і до енциклопедичних словників-довідників «Українська грамати́ка в іменах» (Донецьк, 2013) та «Видатні особистості з українського мовознавства» (Переяслав-Хмельницький, 2016)²; його кращі синтаксичні студії увійшли до лінгвістичних хрестоматій³. Та найповнішим виданням, що панорамно репрезентує портрет («Я-науковця») через хронологічну канву життя і творчої спадщини І. Г. Чередниченка, мало або й зовсім не відомі широкому читацькому загалу факти й різночасові матеріали про його наукову, навчально-методичну та організаційну діяльність, через архівні матеріали та за допомогою фотокопій, є монографічно-довідкове видання «Ім'я в науці. Професор Іван Чередниченко» (2024 р., упорядники О. Кульбаська, О. Максим'юк і Н. Шатілова)⁴.

Мета статті – повернути до наукового обігу плідні ідеї проф. Чередниченка щодо специфіки складного речення як синтаксичної одиниці, окреслити внесок ученого в розвиток української мови в її полівимірності: і як об'єкта наукового студіювання, і як предмета багаторічного викладання в середній школі та *Alma mater*.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що граматичні розвідки лінгвіста в українському мовознавстві й нині не втратили актуальності: «Хай не всі його міркування свого часу були підтримані іншими синтаксистами, але дослідження І. Г. Чередниченка, його проблемний аналіз різнорівневих явищ увійшли в наукову скарбницю досліджень із синтаксису української мови, запліднювали думку його послідовників, а багато його наукових висновків стали загальноновизнаним надбанням синтаксичної науки»⁵. У процесі наукового опису теоретичного матеріалу застосовано загальнонаукові методи аналізу й синтезу, а також часткові лінгвістичні методи – описовий із прийомами класифікації й узагальнення мовних фактів, метод логічного зіставлення.

Виклад основного матеріалу. Народився Іван Григорович 08(21).09.1898 р. у станиці Калужької Катеринодарського району Кубанської області (за пізнішим адміністративним поділом – Сіверського району Краснодарського краю). Прикметно, що на момент заснування, у 1864 році, станиця мала назву *Супська* від потамоніма Супс (адиг. *Супс* – «добра ріка» [вода]), тобто від річки, на правому березі якої оселилися чорноморські козаки. Зрозуміло, чого в особовому листку з обліку кадрів Чернівецького державного університету І. Г. Чередниченко писав твердим почерком: «*Національність* – українець. *Соціальний стан* – козак». Важливо, що в родині Чередниченків батьки спілкувалися із синами – Іваном і Олексієм – українською. [Олексій Григорович, молодший брат, упродовж життя працював електротехніком у Краснодарі. – *Авт.*].

«Малограмотний, ледве навчившись самотужки хоч трохи читати і писати, батько мій з великою повагою ставився до науки, турбувався про мою освіту», – зазначив Іван Чередниченко в автобіографії, що зберігається в Архіві Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (інв. справа № 148, 118 арк.). З дитинства Іван і Олексій знали ціну шматка хліба, бачили, як тяжко працюють батьки, щоб не лише прогодувати дітей, а й дати їм освіту. Мозольна праця, повага до людей, до життя по совісті – ось той підмурівок, на якому формувалися особистості братів Чередниченків.

1915 року по завершенні навчання в двокласному станичному училищі сімнадцятирічний Іван вступив за порадою вчителя до Першої Кубанської вчительської семінарії (до того ж був зарахований на державну стипендію!), мріючи впродовж трьох років здобути фах учителя початкових класів. Дарма що тоді юнака вабили точні науки, та доля, напевне, під впливом прочитаних книг і рідномовного спілкування в сім'ї, направила його на філологію.

За сімейними обставинами (брак коштів у родині) і через громадянську війну семінарист екстерном складає іспити при вчительській семінарії на звання вчителя двокласних училищ і з 1918 року починає свою педагогічну діяльність у Кубанській обл. Краснодарського краю. У цей період основне коло його наукових зацікавлень – методика викладання мови в школі. Проте переїжджаючи зі станиці в станицю, молодий педагог паралельно пізнавав і самотужню

¹ Karpenko Yu. O. «Cherednychenko Ivan Hryhorovych» [Cherednychenko Ivan Hryhorovych], *Ukrainska mova* [Ukrainian language], Kyiv: Ukr. entsyklopediia im. M. P. Bazhana, 2004, P. 726 [in Ukrainian].

² «Cherednychenko Ivan Hryhorovych» [Cherednychenko Ivan Hryhorovych], *Ukrainska hramatyka v imenakh* [Ukrainian grammar in names], uporiad.: A. Zahnitko, M. Balko, Donetsk : DonNU, 2013. P. 404-407; «Cherednychenko Ivan Hryhorovych» [Cherednychenko Ivan Hryhorovych], *Vydatti osobystosti z ukrainskoho movoznavstva* [Prominent personalities from Ukrainian linguistics], uporiad.: M. Navalna, T. Levchenko, T. Chuban, Pereiaslav-Khmelnytskyi: Vyd-vo KSV, 2016, P. 163-165 [in Ukrainian].

³ Zahnitko A., Vintoniv M., Sehin L. *Ukrainskii syntaksys. Teoretyko-pryklyadni aspekt*: u 2-kh ch. [Ukrainian syntax. Theoretical and applied aspect. Textbook: in 2 h.], Donetsk – Sloviansk : DonNU, 2010, P. 468-477; Moisiieko A., Chumak V., Shevel S. *Syntaksys ukrainskoi movy*: u 2-kh ch. [Syntax of the Ukrainian language: textbook: in 2 h.], Kyiv : VPTs «Kyivskiy universytet», 2019, P. 481-513 [in Ukrainian].

⁴ *Imia v nauksi. Profesor Ivan Cherednychenko* [A name in science. Professor Ivan Cherednychenko], uporiad.: O. V. Kulbabska, O. V. Maksymyuk, N. O. Shatilova, Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t, 2024, 504 p. (Istoriografii movoznavchoi nauky v Chernivetskomu universyteti) [in Ukrainian].

⁵ Herman K. «Naukovyi vnesok I. H. Cherednychenka v doslidzhennia syntaksysu» [Scientific Contribution of I. H. Cherednychenko to Syntax Research], *Aktualni problemy syntaksysu* [Actual problems of syntax]: materialy konferentsii, prysviachenoj 85-richchiu prof. I. I. Slynka, Chernivtsi: ChDU, 1997, P. 38 [in Ukrainian].

частину історико-культурної спадщини Кубані, так само як українські пісні, танці, приказки, звичаї та кубанську «балачку».

Свій науковий шлях проф. Чередниченко розпочав у 30-ті роки, коли вийшла у світ його перша публікація з проблем словотворення та шкільні підручники (т. зв. робочі книги) – для 1 і 3 класів початкової школи (укр. мовою), 4 класу (укр. мовою), 5 класу адигейських шкіл (рос. мовою), букваря для сільських шкіл Північного Кавказу (рос. мовою).

Майбутньому професорові судилося крок за кроком пройти нелегкий шлях свого наукового становлення – від 33-річного студента історико-філологічного факультету Краснодарського педінституту (1931-1935 рр.) до викладача української мови та літератури в Інституті спецтехкультур (1931-1932, м. Краснодар), секретаря вечірнього відділення Краснодарського державного педагогічного інституту (1933-1935); асистента кафедри російської мови (1935-1936) і завідувача навчальної частини заочного відділення (1936-1937); декана факультету мови та літератури Кабардино-Балкарського педінституту (1940 р., м. Нальчик), а з 1943 р. Татаузького вчительського інституту (Туркменія); доцента (1941 р.).

Утім, справжній розквіт таланту мовознавця почався з літа 1944 р., коли І. Г. Чередниченко переїздить із дружиною Катериною Андріївною (1895 р.н., викладачка хімії) і трьома дітьми – сином Володимиром (1919 р.н., за спец. фізик, асистент Київської політехніки), дочками Надією (1924 р.н.) і Лідією (1929 р.н., за спеціальністю геолог) в Україну (на жаль, молодший син Олександр 1944 р. загинув смертю хоробрих на Білоруському фронті). Тут він на початках працює завідувачем кафедри російської мови Полтавського педагогічного інституту імені В. Г. Короленка (з 1944 р. до 1946 р.) і паралельно обіймає посаду заступника директора по заочному відділенню (з 1945 р.).

В Ужгородському державному університеті Іван Чередниченко координував навчальну роботу на посаді проректора (1946 р.), а також очолював новостворену кафедру української мови (по 08.01.1947 р.). Згуртувавши навколо себе однодумців, доцент Чередниченко створив закарпатську діалектологічну школу (у 1949 році вже було створено декілька спільних груп зі студентів Львівського та Ужгородського університетів для збору на Закарпатті матеріалів до діалектологічного атласу української мови).

Наступна сторінка в біографії Івана Григоровича – Ніжинський державний педагогічний інститут імені М. В. Гоголя, у якому він продовжив роботу над докторською дисертацією «Синтаксичні особливості закарпатських українських говірок». Після переїзду влітку 1952 року у м. Глухів Сумської області Чередниченко на початках обіймає посаду доцента кафедри мови учительського інституту, потім очолює

кафедру мови й літератури (з 01. 09.1953 р.) і, нарешті, за призначенням Міністерства освіти працює заступником директора з навчальної та наукової роботи Глухівського педінституту (з 01. 01. 1954 р.).

У життєписі Івана Чередниченка яскравіють сторінки, пов'язані з Буковиною, де він з 20 серпня 1955 р. був затверджений на посаді завідувача кафедри української мови університету, 1959 р. став професором. На той час доц. Чередниченко мав 20 років науково-педагогічного стажу, був автором 11 статей, 4 рецензій, 6 книг і посібників для середньої та початкової шкіл. 9 років перед цим обіймав керівні посади проректора, завідувача кафедри.

З іменем Івана Григоровича Чередниченка передовсім пов'язуємо заснування синтаксичної наукової школи в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича. Його бібліографічний опис презентує 27 праць, присвячених найактуальнішим проблемам граматичної теорії. Об'єктом своїх наукових студій дослідник обрав **складне речення**, що дотепер відзначається концептуальною невизначеністю: «Складне речення належить до тих феноменів, які постійно викликають різне тлумачення. Це зумовлюється, з одного боку, неоднаковими принципами їх кваліфікації, з другого боку, неадекватними підходами до визначення місця і статусу предикативних одиниць-компонентів цілісного утворення»⁶. Сам термін «складне речення» постав активним лише із середини 30-х рр. ХХ ст., прийшовши на заміну терміну «складне мовлення»⁷, а отже, перед граматистами постало питання: що є компонентами складного речення?

Активним учасником дискусії з проблем синтаксису складного речення, яка розгорнулася на сторінках різних періодичних видань на початку 50-х минулого століття, був І. Чередниченко. У ході цього обговорення такі граматисти, як С. Дорошенко, Є. Кротевич, О. Мельничук, О. Савченко та ін., зробили спроби дати оцінку всій науковій спадщині про складне речення, комплексно описати їхню структуру та семантику, визначити будову і функції його частин, виробити наукові об'єктивні принципи класифікації складних речень. На противагу традиційному підходу, що «Складне речення – це об'єднання (сполука) двох або більше *самостійних простих речень*», І. Чередниченко разом із Л.°Булаховським, Б. Куликом, О. Мельничуком, С. Бевзенком, обстоював думку, що *складне речення своєю будовою, змістом та інтонацією становить єдине синтаксичне ціле*. Щодо структурних частин, із яких утворюється складне речення, Іван Григорович доводив: предикативна одиниця як елемент складного речення не втрачає властивої їй синтаксичної будови та значення, має граматичне оформлення, яким виражаються різноманітні зв'язки й відношення між ними. Граматично прості речення, перетворюючись на компоненти складних речень, не можуть абсолютно

⁶ Zahnitko A. P. *Teoretychna hramatyka ukraïnskoi movy. Syntaksys* [Theoretical Grammar of the Ukrainian Language. Syntax], Donetsk: DonDU, 2001. P. 319 [in Ukrainian].

⁷ Moskalenko N. A. *Narys istorii ukraïnskoi hramatychnoi terminolohii* [Outline of the History of Ukrainian Grammatical Terminology], Kyiv: Rad. shk., 1959. P. 197-198 [in Ukrainian].

зберігати своє значення, бо поліпредикативні одиниці – це не механічне поєднання синтаксичних складників, оформлених як речення⁸.

Окрім цього, у працях із синтаксичної стилістики української мови («Із синтаксичних спостережень над мовою художньої прози І. Я. Франка» (1956), «Стилістико-синтаксичні функції порядку слів у реченні і речень у контексті в сучасній українській літературній мові» (1961), «Контекстуальні зв'язки між реченнями в сучасній українській мові» (1962), «Речення і контекст як об'єкт синтаксичних досліджень» (1967) тощо) проф. Чередниченко уперше обґрунтував вчення про контекстуальні зв'язки речень у тексті: «...речення входять до складу багаточленного висловлення (яке будемо називати контекстом) як його частини або члени, причому між ними встановлюються певні смислові зв'язки. Ці зв'язки можна назвати контекстуальними – на відміну від синтаксичних зв'язків, що встановлюються в реченні між його частинами. Контекст як певна синтаксична єдність має своє інтонаційне оформлення»⁹. Мовознавець звернув увагу на такі аспекти зазначеної проблеми, над якими ніхто із попередників не задумувався. Він виокремив 8 контекстуальних груп речень, поєднаних способами: «1) сполучниково-сурядного зв'язку; 2) сполучниково-підрядного зв'язку, 3) займенниково-вказівного зв'язку, 4) безсполучникового і беззайменниково-вказівного зв'язку, 5) контекстуального поповнення речення його членами або частинами, не вміщеними в це речення і відділеними від нього розділовими паузами, 6) контекстуального поєднання частин діалогу й риторичних питань–відповідей, 7) періодичного розташування речень у контексті, 8) конструювання речень з однаковими граматичними формами і категоріями»¹⁰. Новим у вченні І. Чередниченка є констатація, що контекстуальні зв'язки між реченнями мають характерні граматичні ознаки, а їх вивчення може багато дати для розуміння індивідуального стилю письменника.

Виформування теорії складного речення граматисти здійснювали з опорою на форми синтаксичного зв'язку – сурядного та підрядного. проф. Чередниченко передусім прагнув дослідити й описати *складнопідрядні* речення в багатоаспектному вимірі. Якщо проаналізувати його науковий доробок

із синтаксису складнопідрядного речення, то стає очевидним, що мовознавцю вдалося досягти своєї мети, оскільки в центрі його спостережень перебували: 1) *формально-синтаксичні особливості складнопідрядних речень*: «Підрядні сполучники в системі простого речення» (1949), «До вивчення синтаксичної категорії підрядності в складному реченні сучасних східнослов'янських мов (Спроба характеристики типів підрядних зв'язків)» (1959), «Сполучувальні утворення в складнопідрядних реченнях» (1963), «Підрядно-з'єднувальні сполуки присубстантивного підпорядкування» (1965) тощо; 2) *семантико-синтаксичні параметри складнопідрядних речень*: «Значення і співзначення присубстантивних підрядних у сучасних російській і українській мовах (До питання про семантичну характеристику підрядних речень)» (1958), «Підрядні присубстантивні з означально-присвійним і означально-особовим значенням в сучасній російській і українській мові» (1958); 3) *функціональна специфіка складнопідрядних речень*, що, по-перше, корелюють із другорядними й ускладнювальними членами речення («Синтаксичне поширення членів речення і проблема їх складнопідрядної валентності», 1967), а по-друге, виформовуються внаслідок синтаксичної асиміляції, коли «синтаксичну одиницю вживаємо в такій функції, що не зумовлена їхньою граматичною природою, а залежить від синтаксичної ситуації, коли слово або речення функціонально уподібнюється окремим членам речення. /.../ при цьому асимільоване речення не стає підрядним (напр.: *Хлоп'ята, поснідавши й щоб чим-небудь загаяти час, задумали гратись у піжмурки* (Панас Мирний)»¹¹.

1959 року як навчальний посібник для студентів філологічного факультету Чернівецького університету побачила світ праця І. Г. Чередниченка «Складнопідрядні речення в сучасній українській мові» (8,5 друк. арк.)¹², яка «за своєю новизною щодо трактування суті складнопідрядних речень та оригінальністю і глибиною принципів їх класифікації не втратила своєї актуальності і до сьогодні»¹³.

Композиція підручника містить чотири розділи: **1.** Вступ. Основні напрямки в розробці вчення про підрядні речення. **2.** Сучасний стан розробки теорії підрядності речень. **3.** Типи підрядності і принципи

⁸ Cherednychenko I. H. «Do pytannia pro budovu skladnopidriadnogo rechennia» [On the Structure of Complex Subordinate Clauses], *Ukrainska mova v shkoli* [Ukrainian language at school], 1952, № 4, P. 22-30; Cherednychenko I. H. «Rechennia v systemi bahatochlennoho vyslovlennia i v budovi skladnoho rechennia» [Sentences in the System of Multiple Statements and in the Structure of Complex Sentences], *Ukrainska mova v shkoli* [Ukrainian language at school], 1959, N 5, P. 7-16 [in Ukrainian].

⁹ Cherednychenko I. H. «Kontekstualni zviiazky mizh rechenniamy v suchasni ukrainskii movi» [Contextual Connections Between Sentences in Modern Ukrainian Language], *Problemy syntaksysu* [Syntax problems]: pratsi nauk. konf., Lviv: Vyd-vo Lvivskoho un-tu, 1963, P. 33 [in Ukrainian].

¹⁰ Ibidem, P. 33.

¹¹ Cherednychenko I. H. «Syntaksychna asymiliatsiia yak odne z dzherel tvorennia pidriadnykh u skladnykh rechenniakh suchasnoi rosiiskoi ta ukrainskoi movy» [Syntactic Assimilation as One of the Sources of Subordinate Clauses in Complex Sentences of Modern Russian and Ukrainian Languages], *XIII zvitna naukova sesiia profesorsko-vykladatskoho skladu Chernivetskoho derzhavnoho universytetu* [XIII report scientific session of the teaching staff of Chernivtsi State University]: tezy dopov., Chernivtsi, 1957, P. 219-221 [in Ukrainian].

¹² Cherednychenko I. H. *Skladnopidriadni rechennia v suchasni ukrainskii movi* [Complex Subordinate Clauses in Modern Ukrainian Language], Chernivtsi: Chernivetskyi derzh. un-t, 1959, 134 p. [in Ukrainian]

¹³ Guivaniuk N., Maliborska V. «Movoznachcha spadshchyna profesora Ivana Hryhorovycha Cherednychenka» [Linguistic Heritage of Professor Ivan Hryhorovych Cherednychenko], *Aktualni problemy syntaksysu* [Actual problems of syntax]: materialy konferentsii, prysviachenoi 85-richchii prof. I. I. Slynka, Chernivtsi: ChDU, 1997, P. 63 [in Ukrainian].

класифікації підрядних речень за їх функціями.
4. Сполучники підрядності в системі простого речення.

Перших два розділи – заглиблення в історію вивчення складнопідрядних речень. Автор не лише поліконцептуально й панорамно викладає основні теорії складнопідрядного речення, а й наскрізно подає власні аргументи на підтримку або заперечення тверджень своїх попередників. Його критичні зауваження обґрунтовані, переконливі й водночас толерантні та виважені.

Особливо цінним, як на нас, є третій розділ книги, у якому І. Чередниченко розрізняє сім конструктивних типів складнопідрядних речень: 1) із простими предикативними одиницями як головної, так і підрядної частин; 2) із кількома головними предикативними одиницями і підрядною; 3) із головною, і підрядною частинами, що самі мають будову складних речень; 4) із супідрядними однорідними предметними одиницями; 5) із неоднорідними підрядними предикативними одиницями; 6) із послідовно підпорядкованими підрядними предикативними одиницями; 7) із взаємопідрядними предикативними одиницями.

За особливостями залежності підрядних предикативних одиниць від головної дослідник *уперше* обґрунтував три типи: 1) підрядність до окремих членів речення головної предикативної одиниці; 2) підрядність до всієї головної частини; 3) взаємопідрядність [у новітньому синтаксисі складнопідрядного речення ці структурні типи названо «нерозчленованими» й «розчленованими». – Авт.].

З-поміж першого підтипу виокремлено присубстантивні, приад'єктивні, призайменникові та приадвербіальні підрядні компоненти, які об'єднано на менші підгрупи за граматичною будовою та семантикою предикативних одиниць. Підрядні до цілого складу головного речення (*другий підтип*) І. Г. Чередниченко поділяє на складнопідрядні з підрядними мети, причини, умови, допустові, наслідкові, порівняльні, утотоження, паралельно-поступового розгортання, доповнювально-відносного підпорядкування та контрастуючого зіставлення. Взаємопідрядні речення (*третій підтип*) розмежовано на часові, передумовно-наслідкові, якісного зіставлення.

Заслугою мовознавця є те, що він звертає детальну увагу на функції сполучників підрядності у двох підсистемах – складного і простого речень – і доходить висновку: «окремі розряди службових слів, що виконують сполучно-підрядні функції в складному реченні, використовуються також і в системі простого речення, збагачуючи можливості вираження різних підрядних відношень між його членами»¹⁴.

Принагідно зауважимо, що глибокі теоретичні обґрунтування природи складнопідрядного речення

проф. Чередниченко екстраполював у практичну площину, запропонувавши методичні зауваги до їх вивчення в учнівському й студентському колективах: «До вивчення підрядних речень у середній школі» (1951 р.), «Про деякі питання синтаксису складнопідрядного речення у витлумаченні вузівських посібниках і в практиці шкільного викладання» (1958 р.).

Інша синтаксична одиниця, що посіла в дослідницькому полі І. Чередниченка особливе місце, – *період*. А. Галас зазначала: «В українському мовознавстві є певний досвід у вивченні періоду, однак не все з цього досвіду відоме навіть фахівцям. Головним недоліком відомих нам дотеперішніх досліджень із проблем періоду в українській мові є вузька база фактичного матеріалу. Після І. Чередниченка важко назвати ще когось, хто приділив би періодові як одиниці української мови таку ж увагу»¹⁵.

Власне, у працях дослідника «Період як синтаксична конструкція в сучасній українській мові» (1957 р.) і «Нариси з загальної стилістики сучасної української мови» (1962 р.) ця проблема набула помітної значущості й теоретичного обґрунтування в українському мовознавстві¹⁶. І. Г. Чередниченко схарактеризував період у двох аспектах: як синтаксичну одиницю та як стилістичну фігуру.

Періодична синтаксична одиниця – «ускладнене або складне речення особливої конструкції», смисловий обсяг якого «виходить далеко за межі того значення, що звичайно виражається реченням, – він може обійняти зміст багатьох окремих речень, якщо вони однорідні за змістом, однотипні у своєму синтаксичному оформленні і подаються суміжно, послідовно». Учений приділив, зокрема, увагу таким важливим питанням, як загальна синтаксична характеристика періоду, структурна характеристика періодичної мови, члени періоду і способи їх вираження, проблема класифікації періодів, стилістичні функції періодичної мови тощо.

Не втратила своєї актуальності класифікація проф. Чередниченка, що охоплює п'ять основних типів періодів: 1) що за будовою є складнопідрядними реченнями з однорідними або включеними підрядними в попередній частині, а також із головним реченням у заключній (за детальнішого поділу це період місця, період часу, період умови, період допустовий, період порівняння); 2) які містять групу головних речень у попередній частині та підрядні – у заключній (означально-наслідковий період, обставинно-наслідковий період); 3) що, утворені із складноурядного речення (передумовно-наслідковий період, період протиставлення); 4) які виражають узагальнення; 5) періоди непаралельночленної будови.

¹⁴ Cherednychenko I. H. *Skladnopidriadni rechennia v suchasni ukrainiskii movi...*, op. cit., 134 p.

¹⁵ Halas A. M. *Strukturni i funktsionalni osoblyvosti periodu v ukrainiskii literaturnii movi* [Structural and functional features of the period in the Ukrainian literary language]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk zi spets. 10.02.01 – ukrainska mova, Uzhhorod, 1997. P. 1 [in Ukrainian].

¹⁶ Cherednychenko I. H. «Period yak syntaksychna konstruktsiia v suchasni ukrainiskii movi» [The Period as a Syntactic Construction in Modern Ukrainian Language], *Ukrainska mova v shkoli* [Ukrainian language at school], 1957, N 2. P. 10; Cherednychenko I. H. «Periodychna mova» [Periodic Language], *Narysu z zahalnoi stylistyky suchasnoi ukrainskoi movy* [Essays on general stylistics of the modern Ukrainian language], Kyiv: Rad. shkola, 1962, P. 429-492 [in Ukrainian].

Період із погляду стилістики корелює з поняттям «періодична будова контексту», що складається з кількох речень. У такому дослідницькому фокусі мовознавець уважав доцільним уналежнювати до періодів «контекстуальні» періоди, пунктуаційно оформлені як окремі речення. При цьому вчений відзначав, що розглядає пунктуацію «умовним і притім далеко не досконалим способом позначення ритмомелодики висловлювання, в тому числі і різноманітних за своєю функцією пауз»¹⁷. Результати наукового аналізу складних речень і періодів, на нашу думку, збагатять теорію поліпредикативних одиниць в українському синтаксисі, до того ж їх мають знати студенти спеціальності «Середня освіта (українська мова та література)».

Людина надзвичайна скромна, І. Г. Чередниченко не любив розповідати про себе, вихвалитися своїми здобутками. Проте він виробив для себе правило: кафедра має бути не лише навчальним, а й дослідницьким осередком зі своїм чітко визначеним науковим обличчям; тому чернівецька кафедра української мови мала виразне синтаксичне та діалектологічне спрямування.

Після захисту докторської дисертації «Нариси з загальної стилістики сучасної української мови» Іван Чередниченко через сімейні обставини змушений був повернутися до Краснодарського педінституту, але й тут він продовжував досліджувати синтаксичні та стилістичні особливості української мови: «Народно-розмовне слововживання української дієслівної лексики із специфічною семантикою і стилістичним забарвленням», 1969; «Проблема створення римословника Т. Г. Шевченка», 1966;

«Синтаксичне поширення членів речення і проблема їх складнопідрядної валентності», 1967).

Висновки. І. Чередниченко – беззаперечний авторитет у питаннях наукового синтаксису, знавцем якого він виявив себе ще в кандидатській дисертації. Його методи і підходи до аналізу синтаксичного ладу української мови вчать дотриманню принципу доказовості у висловлюванні своїх міркувань, увазі до логіки в наведенні спостережень і формулюванні висновків, постійному стеженні за стилем викладу, щоб текст був зрозумілий зацікавленому читачеві. Синтаксичні праці про специфіку складного речення справедливо увійшли до фонду кращих надбань філологічної науки, що демонструють генезис виформування синтаксичної системи української мови на національній основі.

Кульбабська Олена – доктор філологічних наук, професор кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Автор та співавтор близько 250 наукових та навчально-методичних праць, із-поміж яких 7 монографій та 28 посібників. Наукові інтереси: синтаксис, ономазіологія, стилістика, лінгвістика тексту, методика викладання української мови.

Kulbabska Olena – Doctor of Sciences in Philology, Professor of Department of Modern Ukrainian language of Yuriy Fed'kovych Chernivtsi National University. She is an author and co-author of about 250 scientific and educational works, including 7 monographs and 28 manuals. Her research interests syntax, stylistics, text linguistics, methods of teaching Ukrainian language.

Received: 17.05.2024

Advance Access Published: July, 2024

© O. Kulbabska, 2024

¹⁷ Cherednychenko I. H. Period yak syntaksychna konstruktsiia v suchasni ukrainiskii movi [The Period as a Syntactic Construction in Modern Ukrainian Language], *Ukrainska mova v shkoli* [Ukrainian language at school], 1957, N 2, P. 10 [in Ukrainian].